Хадаф эхёи забон ва фарханги миллист

Муаллиф: Тохири Абдучаббор
10.02.2014 22:27

10 феврал –зодрӯзи зиндаёд Устод Тохири Абдучаббор

Бояд гуфт, ки омӯхтани алифбои классикӣ ва иваз намудани алифбои имрӯза бо он, тавре ки баъзе касон тасаввур мекунанд, кори мушкил нест ва вакту масорифи чандон зиёдро хам талаб намекунад.

Баркарор кардани алифбои классикӣ, на танхо моро бо ниёгонамон, бо таърихи халки худ пайванд медихад ва аз ин тарик моро бехтар месозад, балки хамчунон ба эхё ва равнаки забону фарханги миллии мо мусоидат хохад кард. Ба иловаи он ба ислохи галатхое, ки имрӯз дар навиштану талаффуз кардани калимахо чой дорад, кӯмак хохад кард, зеро он алифбо ба хислатхои фонетики забони мо бештар мувофик мебошад. Гузашта аз он имконияте ба вучуд меояд, ки мардуми мо китобхо, мачаллахо ва рӯзномахои кишвархои хамсояро мутолиа кунанд ва аз дастовардхои фархангию маънавии онхо бахраманд шаванд.

Бахше аз дидгохи Аллома Тохири Абдучаббор дар бораи забон, фарханг ва миллат

· ***Аз “Точикам”:*** *Агар микрози ачал риштаи зиндагии Тохири Абдучаббор -- пешвои Чунбиши милливу озодихо*
х
ии То
ч
икистон, намояндаи мардум
ӣ
, раиси Созмони мардумии Растохезро ба гунаи мармуз намебурид, имр
ӯ
з
ӯ
ба 68 солаг
ӣ
мерасид... Вале сад дарe
г
, ки
ӯ
пан
ч
сол аст,
ч
исман бо мо нест. Аммо равони поки ин абармард, сухан
х
ои паёмбаронаву
х
ушдорди
х
анда ва ро
х
намои
х
ои хирадмандонаи
ӯ
бо мост. Ба фармудаи Устоди равоншод Му
х
аммад
ч
он Шакурии Бухоро
ӣ
, мо бояд он нигошта
х
ои пешвои миллиамонро пора- пора гирд оварем, биём
ӯ
зем ва барои пешрафти миллату ме

х
ан ва забону фар
х
ангамон аз он порагав
х
ар
х
о кор гирем. Зеро Устод То
х
ири Абду
ч
аббор алломае буд, ки бо такя ба дониши бузургони илму адаби форс- то
ч
ик ва хирадмандони
ч
а
х
он
ӣ
ва анд
ӯ
хта
х
ои хеш дар зиндаг
ӣ
сухан мегуфт ва
х
амеша
х
адафаш озодии инсон, адолат, ободиву озодии ме
х
ан ва рушди забону фар
х
анги миллиамон буд.

· *Харчанд пас аз даргузашти Устод бо кӯшиши шогирдон ва хамсафони ӯ бахше аз нигошта хояш дар китоби пурму*
х
тавои “Меъмори исти
к
лоли То
ч
икистон” гирдовар

ӣ
шуданд,вале чун китоб бо шумори кам нашр гардид ва бисёри
х
о аз он беба
х
ра монданд, мо к
ӯ
шиш ба хар
ч
додем, ки аз нигошта
х
ои беба
х
ои ин хирадманд пора-пора гирдовар
ӣ
ва замонбанд
ӣ
карда, пешкаши шумо гардонем. Ин порагав
х
ар
х
о, бовар дорем, ки то
ч
ое шуморо бо дидго
хх
ои ин донишманд ва шахсияти нотакрор ошно хо
х
анд кард.
Х
амзамон дар ин р
ӯ
з ба равони поки Устод То
х
ири Абду
ч
аббор дуруд мефиристем ва хо
х
они онем, ки хоста
х
ои
ӯ
, ки озодиву обод
ӣ
ва шукуфоии миллату Ме
х
ан ва аз беху бун баркандани беадолативу фасод,

ч
абру зулм, худхо
х
иву бегонапараст
ӣ
ва дигар зу
х
уроти номатлуби
ч
омиа буд,
х
арчи зудтар пиёда гардад.

Аввал аз хама бояд гуфт, ки дар шароити мавчуда яке аз *мухимтарин тадобири эхёи забони то*
ч
ик
ӣ
ва ма
к
ому эътибори он дар
ч
омеаи мо
х
амоно
ма
к
оми давлат
ӣ
додан ба забони то
ч
ик
ӣ
дар То
ч
икистон аст ва ин як амри зарур
ӣ
ва
х
атмист.
Пешни
х
одот ва талаби мардум, аз
ч

умла а
х
ли адабу илм ва равшанфикрони мо дар ин бобат комилан дуруст ва маъ
к
ул аст.
Возе
х
аст, ки ин гуна тадбир аз ночор
ӣ
аст ва зимнан к
ӯ
чактарин нияти садама задан ба забони дигар миллат
х
о дар назар нест. Ин матлабро
х
амагон бояд ба хуб
ӣ
дарк кунанд.
Имр
ӯ
з забони то
ч
ик
ӣ
дар вазъияти б
ӯх
рон
ӣ
к
арор дошта, фав
к
улодда ба
х
имоят ва пуштибонии давлат э
х
тиё
ч
дорад.
Х
амагон ого
х
анд, ки сиёсати
г
алату бехирадона ва
ч
абран болои мардум та

х
мил шуда буд, ки корро ба ин
ч
ой
х
о кашонд.
Акнун
х
укумати мо ба сифати
к
удрати нер
ӯ
манди мардум
ӣ
, бояд ба нидои хал
к
г
ӯ
ш фаро дода, талаби бар
х
а
к
ва одилонаи онро
к
онеъ созад ва дар
ч
и
х
ати рафъи о
к
ибат
х
ои манфии иштибо
х
от ва
ч
иноёти
к
аблан содиршуда гом бардорад, то ин ки забони то
ч
ик
ӣ
аз вазъи ногувор на
ч
от ёбад ва заминаи рушду равна
к

и баъдии он фаро
х
ам гардад.
Барои расидан ба ин
х
адаф лозим аст, ки дар
к
аламрави То
ч
икистон истифодаи забони то
ч
ик
ӣ
дар тамоми со
х
а
х
ои
х
аёти
ч
амъият
ӣ
таъмин ва тазмин гардад.
Аз
ч
умла мебояд, ки таълиму тарбия дар к
ӯ
дакистон
х
о, мактаб
х
о, техникум
х
о, ом
ӯ
зишго
хх
о ва донишго
хх
ои ол
ӣ
ва кору коргузор
ӣ
дар тамоми муассиса
х

ои илм
ӣ
, корхона
х
о, идора
х
о, вазоратхона
х
о ва дастго
х
и давлат ба забони то
ч
ик
ӣ
созмон дода шавад.
Албатта, барои амал
ӣ
шудани ин матлаб лозим аст, ки ро
х
барону кормандони
х
избию давлат
ӣ
, вазоратхона
х
ою идора
х
о ва муассисоту корхона
х
о
забони то
ч
икиро ба хуб
ӣ
бидонанд.

(1989)

Ин амал (истикрори маком ва мартабаи забони точикӣ) барои он зарур аст, ки
фарзандони хал ки точик на гунгу
безабон ва о
ч

изу нотавон, балки ба сифати инсон
х
ои фозил, бомаърифат, фаъол ва мисли ниёгони худ суханшиносу зебопараст ва башард
ӯ
ст ба камол расанд ва ни
х
оят, битавонанд, ки дар хоки худ тамоми масоили хурду бузурги худро зарияи забони модарии худ
х
аллу фасл кунанд.
Ин
х
а
кк
и таби
ӣ
ва
к
онунии хал
к
и то
ч
ик аст ва
х
е
ч
касе набояд дар ин кор ба вай монеъ шавад.

(1989)

Ба забони точикӣ додани макоми давлатӣ хадаф нест, балки василаи халли бисёр масоили му хим ва сарнавиштсози миллат аст, ки аз сол
х
о ба ин тараф ба миён омада, то кунун лоин
х
ал мондаанд.
Бинобар он бояд як силсила тадбир
х
о ва чорабини
х

о андешида шавад ва амал
ӣ
гардад.

Возех аст, ки дар шароити мушаххаси чумхурии мо дар иртиботи ин мавзӯъ як теъдод мушкилот пеш меоянд.
Яке аз он
х
о – масъалаи забони муоширати байни намояндагони миллат
х
ост, ки ин вазифаро то
х
ол забони рус
ӣ
и
ч
ро мекунад.
Х
оло аз та
х
лили тамоми
ч
авониби ин масъала худдор
ӣ
карда, фа
к
ат
х
аминро тазаккур меди
х
ам, ки
агар забони то
ч
ик
ӣ
забони давлат
ӣ
ва забони рус
ӣ
– забони муоширати байни миллат
х
о эълон гардад, дар он сурат я
к
инан вазъи фалокатбори мав

ч
уда
х
е
ч
та
г
йир нахо
х
ад кард.
Биноан, пешни
х
од мекунам, ки тан
х
о забони то
ч
ик
ӣ
ба сифати забони давлатии То
ч
икистон эълон гардад ва вазифаи забони муоширати байни миллат
х
оро низ и
ч
ро намояд.

(1989)

Масъалаи забони русӣ – марбути миллати рус аст ва миллати рус аз чандсад хазор нафар намояндагони он, ки дар То
ч
икистон зиндаг
ӣ
мекунанд, иборат нест.
Забони тавоно ва рушдёфтаи рус
ӣ
дар кишвари па
х
новари Русия забони давлат
ӣ
аст ва
х

е
ч
чизе ва
х
е
ч
касе бар он та
х
дид намекунад ва э
х
тиё
ч
оте
х
ам надорад, ки миллат
х
ои дигар бар
х
имояи он бархоста, онро ба сифати забони давлат
й
дар
ч
ум
х
ури
х
ои милл
й
эълон кунанд. Айни ин чизро дар мавриди забони
ӯ
збак
й
ва забон
х
ои дигар метавон гуфт. Дарки ин маън
й
мушкил нест, ки имр
ӯ
з дар То
ч
икистон забони то
ч
ик
й
дар
х

олати ногувор ва м
ӯх
то
ч
и
х
имоя аст, на рус
ӣ
ё
ӯ
збак
ӣ
.
Дар То
ч
икистон
х
у
к
у
к
и то
ч
икон поймол шудааст, на рус
х
о ва ин забони то
ч
ик
ӣ
аст, ки аз доираи истифодаи
к
онунии худ дур андохта шудааст,
на рус
ӣ
ё
ӯ
збак
ӣ
. Илова бар он забони давлат
ӣ
эълон шудани забони то
ч
ик
ӣ
ба забони рус
ӣ

х
е
ч
гуна таъсир ва та
х
дид намекунад. Вале додани ма
к
оми давлат
ӣ
ба забони рус
ӣ
дар То
ч
икистон зарбаи муд
х
ише хо
х
ад буд ба забону фар
х
анги миллати то
ч
ик.

(1989)

Дар мавриди ононе, ки худ забони точикиро намедонанд ва ё хуб намедонанд ва аз ин рӯ та
к
озои ду (ё се) забони давлатиро мекунанд, бояд гуфт, ки он
х
о аз сабаби дарки ами
к
надоштанашон мехо
х
анд манофеи миллатеро
к
урбони манофеи шахсии худ созанд.

Хамчунон дар мавриди ононе, ки зарурати дар мактабхои олӣ ба забони точикӣ таълим додани фарзандони хал

к
и то
ч
икро рад мекунанд, бояд гуфт, ки чунин мафкура ба
х
онае беш нест. Возе
х
аст, ки фори
г
они донишго
хх
ои То
ч
икистон умдатан дар миёни мардуми то
ч
ик кор ва зиндаг
й
хо
х
анд кард ва
мардум ба духтурону инженерон ва агроном
х
ою мутахассисони кордону
х
олдон зарурат доранд, на ба кадр
х
ои гунгу нодон.
На тан
х
о э
х
ёи забону фар
х
анги миллати то
ч
ик, балки пешрафти и
к
тисодию и
ч
тимоии То
ч
икистон
х
амин чизро та
к
озо мекунад.

(1989)

Ба хубӣ донистани забон чӣ маънӣ дорад? То чӣ андоза касе бояд забонеро фаро гирад, то ки шоистаи ин ном бошад? Оё зинаи поинтарин, ки баъд аз он забондон
й
о
г
оз мегардад, кадом аст?

Ба назари ман, хангоми муайян намудани ин зинаи поинтарин ё хадди акали лугатхо ва калима
х
о, бояд ин нукта мадди назар гирифта шавад, ки забон – ин василаи маърифат, муоширaт ва фаъолияти гуногун мебошад, ки аксаран дар ягонаг
й
зо
х
ир мешаванд. Биноан, касеро тан
х
о дар сурате метавон забондон
х
исобид, ки агар
ӯ
забонро ба андозае, ки барои и
ч
рои ма
к
осиди дар боло зикршуда зарурат аст, фаро гирифта бошад. Яъне бо ин забон дар мавз
ӯ
ъ
х
ои маиш
й
, и
ч
тимо
й
, сиёс
й
, адаб

ӣ
ва ихтисос
ӣ
, а
к
аллан битавонад озодона ва бе
г
алат гуфтори дигаронро фа
х
мад, худ сухан кунад, хонад ва нависад.

(1989)

Бидуни мутолиаи хамачониба кабул кардани карорхои беасос ва ба дарачаи сиёсати расм ӣ
бардоштани дузабон
ӣ
,
ч
абран та
х
мил кардани он болои мардум ба
к
имати гарон тамом шуда, о
к
ибат
х
ои манф
ӣ
ба бор меорад. Чунин о
к
ибат
х
о аллакай зо
х
ир шудаанд. Аз
ч
умла,
вазъи бади забони то
ч
ик
ӣ

, олудагии он, ма
х
дудияти му
к
тазиёти маънавии мардум, аз
ч
и
х
ати сиёс
ӣ
ва и
ч
тимо
ӣ
фаъол набудани он
х
о, хароб шудани поя
х
ои ахло
к
ва
г
айра нати
ч
аи
х
амин гуна сиёсат аст.

Бо дарназардошти ин матолиб оё зарур аст, ки ин кадар захмат ва вакт ба харч дода, мардумро дузабона созем?
Хосатан, ки самараи он дар му
к
обили масорифи бузург хеле ночиз ва
х
атто манф
ӣ
аст?

Магар бехтар нест, ки нерӯи мардум аввал аз хама барои халли масъалахои мухими икт исод
ӣ
, и

ч
тимо
ӣ
, фар
х
анг
ӣ
ва эколог
ӣ
равона шавад?
Х
алли ин масъала
х
о
х
амчунон кору за
х
мат ва мабла
г
у ва
к
ти хеле зиёдро талаб мекунад.
Аммо умри инсон
х
о к
ӯ
то
х
ва кор
х
ои му
х
имтар аз дузабон
ӣ
дар зиндаг
ӣ
бисёранд.
Масрафи
г
айрио
к
илонаи ва
к
ти танги мо боиси зоеъоти бузург ва бе
х
уда дар ми

к
ёси
ч
омеа мегардад. Ба
х
ар сурат, масъалаи дузабон
й
набояд дар уто
кх
ои ором ва дарбастаи як теъдод ашхоси со
х
ибмансаб
х
ал шавад. Онро бояд мардум
х
ал кунад, зеро муста
к
иман ба
х
у
к
у
к
ва манофеи миллат ва
х
ар шахс дахл дорад ва
х
е
ч
кас
х
а
к
надорад, ки дар ин кор ба
ч
абру з
ӯ
р
й
ро
х
ди
х
ад. Ом
ӯ
хтани забони дуюму сеюм бояд комилан ихтиёр

й
бошад.

(1989)

М**акоми давлатӣ додан ба забони точикӣ** *хадаф нест, балки васила аст*. Хадаф – **эхёи забон ва фар**
х
анги миллист.
Агар да
к
и
к
тар биг
ӯ
ем,
ма
к
сади асос
й
– тара
ккӣ
ва пешрафти
х
ама
ч
онибаи
ч
омеа, миллат ва худи инсон аст.
Забону фар
х
анг ма
х
сули
ч
омеаи инсон
й
буда, пешрафти он
х
о ба пешрафти
ч
омеа вобаста аст ва

х
амзамон барои пешрафти
ч
омеа аст. Аммо
ч
омеа иборат аз инсон
х
ост ва чигунагии
х
олати инсон
х
о ва сат
х
у пояи камолоти он
х
о чигунагии
х
олат ва дара
ч
аи пешрафти
ч
омеаро таъйин мекунад.

Аз ин чост, ки бояд тамоми тадобири лозима иттихоз ва амалӣ шавад, то як мухити ичтимоии мусоид ва созгор барои ташаккул ва рушди солими инсон, инсони озод ва баркамол, ки
х
ам шарти пешрафти
ч
омеа ва
х
ам
х
адафи он аст, э
ч
од гардад. Возе
х
аст, ки ба ин ма
к
сад бояд як силсила масъала
х
ои и
ч
тимо

ӣ
, и
к
тисод
ӣ
, сиёс
ӣ
, идеолог
ӣ
ва
х
у
к
у
кӣ
х
ал карда шавад.

(1989)

Тавре ки мебинем, масъалахою мушкилоти зиёд дар пеш аст. Хал намудани онхо, расидан ба як
ч
омеаи мураффаъ ва э
х
ёи забону фар
х
анги милл
ӣ
ба фаъолият ва кору за
х
мати
х
ама
ч
онибаи тамоми мардум,
х
ар фарди
ч
омеа вобаста аст.

(1989)

Чун давраи ташаккулёбии инсонхо дар оила, кӯдакистонхо ва мактабу донишгоххо мегузарад, биноан он
х
о тава
ччӯх
и махсуси
ч
омеа ва давлатро талаб мекунанд. Албатта, барои тарбияи атфоли то
ч
ик дар к
ӯ
дакистон
х
ои то
ч
ик
й
дар
х
ама
ч
о бояд шароити лозим фаро
х
ам оварда шавад ва кори тарбия дар к
ӯ
дакистон
х
о ба маротиб бе
х
тар гардад. Бояд дар кори таълиму тарбия ва барнома
х
ои дарсии мактаб
х
о ва донишго
хх
о та
г
йироти
ч
идд
й
ворид гардад ва

х
ам базаи модд
ӣ
ва техники он
х
о бо дарназардошти та
к
озои замон ва дастовард
х
ои илму техника та
ч
дид ва та
к
вият гардад.
Зимнан тава
ччӯх
и махсус ба ом
ӯ
хтани забон, адабиёт ва таърихи хал
к
и то
ч
ик мабзул гардад ва бад-ин манзур соат
х
ои дарс
ӣ
барои ин фан
х
о хеле зиёд карда шавад.
Китоб
х
ои дарсии
ч
адид тавассути олимони то
ч
ик тартиб ва нашр гарданд. Вазорати маорифи То
ч
икистон аз
х
у
к
у
к
ва сало
х
ият

х
ои васеъ бархурдор бошад ва набояд
х
ама он чизеро, ки аз марказ мерасад, т
ӯ
тивор такрор ва та
к
лид кунад. Мактабу донишго
хх
ои То
ч
икистон бояд симои худ ва мазмуну м
ӯх
тавои миллии худро дошта бошанд.

(1989)

Ба хотири таъмин кардани иртибот ва пайванди имрӯзу гузаштаи халки точик ба эхёи забону фар
х
анги миллат лозим аст, ки хатои фо
х
иши содиршударо исло
х
намуда, дубора дар сар то сари То
ч
икистон ба
алифбои классик
й
баргардем.
Та
к
озои шоираи номии мо Гулрухсор («
Ч
,Т» 8.03.89) ва талаби мардум дар ин бобат комилан дуруст ва бар
х
а
к
аст. А
к
оиди як идда ашхос, ки дар ин
ч

и
х
ат ба
х
она
чӯӣ
ва мушкилтарош
ӣ
мекунанд,
х
е
ч
асосе надорад.

Албатта, омӯхтани алифбои классикӣ таври хусусӣ, дар махфилу курсхо ва бо кӯмаки рӯзнома
х
о и
к
доми нек аст. Вале ин ро
х
ро
х
и
х
алли масъала нест. Ба
к
авли мардум «уштурро бо кафлез об додан» нашояд. Ба а
к
идаи ман, лозим аст, ки
таи як ду соли оянда тамоми кор
х
ои му
к
аддимотиро ан
ч
ом дода, гузаштан ба алифбои
к
абл
ӣ
дар
х
ама
ч

о о
г
оз гардад. Дар мактаб
х
о ом
ӯ
хтани алифбои мазкур бояд аз синфи аввал шур
ӯ
ъ шавад.
Х
амзамон дар синф
х
ои дигар (2-10) ва
х
ам дар ом
ӯ
зишго
хх
ою донишго
хх
о ом
ӯ
хтани он о
г
оз гардад, то ба тадри
ч
дар як муддати к
ӯ
то
х
алифбои феъл
ӣ
комилан ба алифбои классик
ӣ
иваз шавад. Зимнан, барои калонсолон ташкил кардани курс
х
ои «ма
х
ви бесавод
ӣ
» кори мушкил нахо
х
ад буд.

(1989)

Бояд гуфт, ки омӯхтани алифбои классикӣ ва иваз намудани алифбои имрӯза бо он, тавре ки баъзе касон тасаввур мекунанд, кори мушкил нест ва ва
к
ту масорифи чандон зиёдро
х
ам талаб намекунад.

Баркарор кардани алифбои классикӣ, на танхо моро бо ниёгонамон, бо таърихи халки худ пайванд меди
х
ад ва аз ин тари
к
моро бе
х
тар месозад, балки
х
амчунон ба э
х
ё ва равна
к
и забону фар
х
анги миллии мо мусоидат хо
х
ад кард. Ба иловаи он
ба исло
х
и
г
алат
х
ое, ки имр
ӯ
з дар навиштану талаффуз кардани калима
х
о
ч
ой дорад, к
ӯ
мак хо

х
ад кард, зеро он алифбо ба хислат
х
ои фонетики забони мо бештар мувофи
к
мебошад.
Гузашта аз он имконияте ба ву
ч
уд меояд, ки мардуми мо китоб
х
о, ма
ч
алла
х
о ва р
ӯ
знома
х
ои кишвар
х
ои
х
амсояро мутолиа кунанд ва аз дастовард
х
ои фар
х
ангию маънавии он
х
о ба
х
раманд шаванд.

Албатта, *барои истифодаи васеъ аз нашрияхои кишвархои хамсоя, хусусан Эрон ва Афгонистон, лозим аст, ки робита*
х
ои муста
к
ими фар
х
анг
ӣ
ва илм
ӣ
бо он

х
о бар
к
арор гардад ва табодулаи осори адаб
ӣ
, илм
ӣ
ва
х
унар
ӣ
ба таври васеъ ба ро
х
монда шавад.

(1989)

· Яке аз сабабхои холати ногувори забони точикӣ дар чумхурии мо, ба акидаи ман, иборат аз даст кашидан аз алифбои арабиасоси то
ч
ик
ӣ
-форс
ӣ
ва ба ивази он дар соли 1929
ч
ор
ӣ
кардани алифбои лотин
ӣ
ва баъдан дар сол
х
ои 1939-1940 гузаштан ба алифбои рус
ӣ
(кириллитса) мебошад.
Ин амале буд носавоб ва комилан
г
алат, зеро як силсила масъала
х
ои мушкилу печида ва о
к
ибат

х
ои манфиро ба бор овард. Аз
ч
умла, бар асари он дар байни имр
ӯ
з ва гузаштаи хал
к
и то
ч
ик садди бузурге э
ч
од ва риштаи инкишофи таърихи мо
к
атъ гардид. Ин амал дар ро
х
и фаро гирифтани
г
анои маънавии ниёгонамон монеа ба ву
ч
уд оварда, мардумро мисли фарзандони ятим ва бепадар аз мероси фар
х
ангии гузаштагонамон ма
х
рум ва дур сохт, ки ин
х
ама боиси фикру нотавонии забони насл
х
ои имр
ӯ
з шудааст.

· Аз чониби дигар, ин сиёсати гайриокилона корро бад-он кашонд, ки точикони мукими кишвари мо аз
х
амзабонони хори
ч
ии худ – мардуми Эрону Аф
г
онистон
ч
удо монданд ва робита
х
ои фар
х

ангию адаб
й
бо он
х
о гусаста шуд, ки ин амр бидуни шак ба рушди забон ва адабиёти то
ч
ик таъсири манф
й
ворид кард.

· Хакко ки:

· Хар ки ӯ аз хамзабоне шуд чудо,

· Бенаво шуд, гарчи дорад сад наво.

· (Ч. Румӣ)

Хамон тавре ки маълум аст, дар Эрону Афгонистон ва хам дар Хинду Покистон осори гаронба хои бузургони к
уруни гузашта ва шуарою нависандагони муосири ин кишвар
х
о ва соири кишвар
х
ои
ч
а
х
он бор
х
о нашр шуда ва
х
ам тавассути олимон ва му
х
а
кк

и
к
они он
х
о кор
х
ои зиёде дар та
хк
и
к
и осори адабию фар
х
ангии бузургони мо ан
ч
ом дода шудааст, рисолаю ма
к
ола
х
ои зиёд таълиф ва нашр шудааст. Аммо мардуми мо аз он
х
о комилан беба
х
ра мондаанд, зеро ба китобу ма
ч
алла
х
о ва р
ӯ
зномаи он кишвар
х
о дастрас
ӣ
надоранд ва гузашта аз он аксарияти мутла
к
и то
ч
икони ш
ӯ
рав
ӣ
он
х
оро хонда
х
ам наметавонанд.
Х

адди а
к
ал барнома
х
ои телевизионии Эрону Аф
г
онистон дар То
ч
икистон пахш намешавад, то мардум битавонанд аз каломи фасе
х
у ширин ва баёни мале
х
у рангин ба
х
раманд шаванд.

· (1989)

Алифбои русӣ (кириллитса), ки мо имрӯз аз он истифода мекунем, *наметавонад тамоми хислат хои фонетикии забони то чикир о ифода кунад.*
Аз
ч
умла, алифбои мазкур имконият намеди
х
ад, ки фар
к
и байни садонок
х
ои к
ӯ
то
х
ва дароз ба хуб
ӣ
ташхис шавад, зеро он
х
о бо як
х
арф ифода мешаванд. Барои мисол, дар калима
х

ои ме
х
р, ме
х
мон, ме
х
ргон, соле
х
, бе
х
тар… ва дар калима
х
ои зебо, дебо, бекор, бедил, ме
х
ан, сероб…, садо
х
ои ми
к
доран ва
х
ам сифатан мухталиф бо як
х
арфи «е» ифода ёфтаанд. Ё худ, дар калима
х
ои дил, фикр,
х
осил, со
х
ил, инсон, имом… ва дар калима
х
ои шир, амир, панир, имон, замир, зан
ч
ир… зарияи
х
арфи «и» овоз
х
ои аз
ч
и
х
ати дароз
й
гуногун ишора шудаанд. Ин
х
олат боиси ба ву
ч

уд омадани иштибо
х
от дар талаффузи калима
х
о ва норасои
х
ои
ч
идд
й
дар таълим ва ом
ӯ
зиши забон гардида ва мегардад.

· Албатта, бо дарназардошти ин матлаб саволхое ба миён меояд, ки оё чӣ гуна ва ба кадом асос аз алифбои пешин даст кашида, алифбои дигарро
ч
ор
й
намуданд? Ин гуна тасмим аз тарафи к
й
ва чаро иттихоз шуд? Оё ин мавз
ӯ
ъ дар маърази му
х
окимаи мардум гузошта шуда буд ва ё
ч
абран та
х
мил гардид? Мутаассифона, аксарияти мутла
к
и
х
амватанони мо наметавонанд ба ин савол
х
о
ч
авоб биди
х
анд. Он
х
о
х
амчунон намедонанд, ки чаро номи падар ва исми фомилии мо, то

ч
икон, ба шакли рус
й
ба иловаи суффикси «ов», «ова» ва «евич», «евна» сохта мешаванд? Чаро ном
х
ои зебо ва анъана
х
ои мо, масалан, А
х
мади Носир
й
имр
ӯ
з ба Ахмед Насырович Насыров табдил шудааст? Ч
й
касе чунин амали бе
ч
о ва ношоистаро рои
ч
сохтааст? Дар ин бора чизе намег
ӯ
янд, наменависанд. Лозим аст, ки ба ин савол
х
о
ч
авоб гуфта шавад ва
х
а
к
и
к
ати
х
ол ошкор гардад.

· (1989)

Бисёре аз сабабхои вазъи ногувори забони точикӣ ба чигунагии фаъолияти органхои ху кумат ва идораи давлат
й
вобаста аст. Дар кишвари мо давлат бо тамоми орган
х

ои он ба як мошини бузург ва
к
удратманд табдил шудааст, ки
х
ама чизро дар бар мегирад,
х
ама корро созмон меди
х
ад ва тамоми масъала
х
ои марбути фаъолият ва зиндагии
ч
омеаро
х
аллу фасл мекунад. Дар
ч
омеаи мо, маъмулан,
х
е
ч
коре ё амале бидуни ихтиёр, ро
х
бар
й
ва ширкати орган
х
ои
х
изб
й
ва давлат
й
сурат намепазирад. Аз
ч
ониби дигар, мардум, одамони одд
й
дар му
к
обили ин дастго
х
и нер
ӯ
манд хеле заифу нотавон буда,
х
у
к

у
к
, озод
ӣ
ва ихтиёри комил надоранд, дар кори
к
онунгузор
ӣ
ва итти
х
ози тасомим дар масоили сиёс
ӣ
, и
ч
тимо
ӣ
, и
к
тисод
ӣ
ва фар
х
анг
ӣ
ширкат намекунанд ё хеле кам
х
исса мегузоранд.

Бо назардошти ин нукта метавон гуфт, ки *органхои хукумат ва идораи давлатӣ дар таназзули забони то*
ч
ик
ӣ
на
к
ши му
х
им бозиданд.
Дарво
к
еъ, ин
х
олати ногувор аз бисёр
ч

и
х
ат нати
ч
аи амал
ӣ
намудани як силсила и
к
домоти сиёс
ӣ
мебошад. Аз
ч
умла,
к
арор дар бораи даст кашидан аз алифбои то
ч
ик
ӣ
-форс
ӣ
,
ки таъсири муд
х
иш ба сарнавишти забону фар
х
анги мо дошт на аз тарафи мардум, балки тавассути орган
х
ои
х
избию давлат
ӣ
к
абул ва амал
ӣ
шудааст. Ташаббускор ва созмонди
х
андаи сиёсати шум ва доманадор бар зидди зиёиён, р
ӯх
ониён ва а
х
ли дину маз
х
аб ва таъ
к
ибу нобуд сохтани он
х

о низ
х
амин орган
х
о буданд ва бо ин амали хеш зарбаи шадид бар пайкари фар
х
анги маънавии миллат ворид намуданд.

Масъалахои номгузорӣ, тагйири номхои шахру дехот ва кӯчаву муассисахо низ аз чумла сало х
ият
х
ои орган
х
ои
х
укумат ва идораи давлат
ӣ
мебошад. Ма
х
з ба «к
ӯ
шишу
г
айрати» он
х
о бисёр ша
х
ру де
х
от, аксарияти к
ӯ
чаву хиёбон
х
о, колхозу совхоз
х
о ва муассиса
х
ову корхона
х
ои То
ч
икистон имр
ӯ

з ном
х
ои но
х
ин
ч
ор ва
г
айри то
ч
ик
й
доранд. Барои мисол, аз
ч
умлаи 200 колхозу совхоз
х
ои пахтакори То
ч
икистон тан
х
о камтар аз 40-тояш номи то
ч
ик
й
доранду бас.
Ба «шарофати» он
х
о то
ч
икон то ба
х
ол филм
х
оро асосан ба забони рус
й
тамошо мекунанд. Албатта, ном
х
ои зебо ва анъанавии то
ч
ик
й
на ба ихтиёри мардум шакли рус
й
гирифта, бо иловаи суффикс
х
ои «ов», «ова» ва «ович», «овна» навишта мешавад.

(1989)

Бо дарназардошти он ки номхои одамон ва шахру дехот дар таърихи хар кадом халку кишвар ва худшиносии миллат а
х
амияти калон дорад, зарур аст, ки
шакл
х
ои
к
аблии ном
х
ои то
ч
икон рои
ч
гардад, яъне аз илова намудани суффикс
х
ои «ов», «ова», «ович» ва «овна» ба номи падару фамилияи то
ч
икон сарфи назар шавад.
Х
амчунон дар сар то сари То
ч
икистон
ном
х
ои но
х
ин
ч
ор ва
г
айри то
ч
икии ша
х
р
х
ою де
х
а

х
о, колхозу совхоз
х
о, муассиса
х
ою корхона
х
о ва ма
х
алла
х
ою к
ӯ
ча
х
о ба ном
х
ои таърих
ӣ
ва зебои то
ч
ик
ӣ
иваз карда шавад.

(1989)

Миллат на танхо такягохи афроди чомеа аст, он хамчунон мардумро бо неъматхо ва хидамоте таъмин мекунад, ки
х
амагон ба он
х
о ниёз доранд, вале
х
еч кас ба тан
х
о
ӣ
наметавонад он
х
оро
х

осил кунад. Дар
ч
ое, ки миллат шакл гирифта бошад, маъмулан, афроди
ч
омеа худро мансуби он организми во
х
ид медонанд, забону фар
х
анг ва арзиш
х
ои миллии худро гиром
ӣ
медоранд ва барои ободию амнияти сарзамину
х
аммиллат
х
ошон омодаи фидокор
ӣ
мебошанд. Дар миёни афроди миллат э
х
соси
х
амбастагию бародар
ӣ
ву
ч
уд дорад ва маъмулан, он
х
о бо якдигар хамкорию рафо
қ
ат мекунанд.

(2005)

Миллатро метавон ба андоми инсон ташбех кард. Ба монанди он, ки сару тану дастхою пой х
о ва…
х
ама а
ч
зои як пайкаранд, афроди
ч

омеа низ аъзои як миллатанд ва неку бади худро бо
х
ам мебинанд.
Х
амон гуна ки агар даст ё пойи одам осеб бинад, тамоми организм ран
ч
мебарад, агар касе ё касоне аз афроди миллат (хо
х
ошно, хо
х
ноошно) осеб бинанд, тамоми миллат зарар мебинад. Бинобар ин, афроди бомаърифат раво намедоранд, ки бар дигарон осебе расад. Албатта, инсон
х
о яксон нестанд. Аз ин р
ӯ
, дар байни афроди
ч
омеа, ба вижа дар байни афроди каммаърифату ноого
х
бо сабаб
х
ои гуногун ихтилофот пеш меояд ва
х
атто дар баъзе
х
олот ихтилофоти хеле
ч
идд
ӣ
. Аммо, дар
ч
ое ки манофеъи милл
ӣ
матра
х
аст, он ихтилофот фур
ӯ
каш мешавад.

(2005)

Бештари нишонахои миллат дар чомеаи мо машхуд аст. Забону фарханг ва одобу русуми

миллии худро дорем. Ифтихороти миллиро
х
ам. Аммо, сат
х
и худшиносии т
ӯ
да
х
ои васеъи мардум хело пойин аст. Э
х
соси
х
амбастагию
х
амдил
ӣ
ва масъулият дар баробари имр
ӯ
зу фардои миллат камтар дида мешавад. Барои афроди миллат тамоми ма
х
ал
х
ою наво
х
ии Ватан ва мардуми он азиз аст ва
х
исси милл
ӣ
болотар аз
х
исси ма
х
ал аст.
Аммо дар То
ч
икистон ма
х
алгаро
ӣ
риво
ч
дорад, на
х
исси милл
ӣ
. Аз ин бемор

ӣ
х
атто «равшанфикрон» барканор намондаанд. Гузашта аз ин, бархе аз
х
амватанони мо мансубият ба динро му
х
иммтар аз мансубият ба миллат медонанд.

(2005)

Гуфтугӯю бахс дар миёни афроди миллат як амри табиӣ ва хатто зарурӣ аст. Зеро ин кор шарти пешрафт ва ба суди миллат аст. Аз ин р
ӯ
, афроди миллат бо якдигар ба
х
с мекунанд, вале
ч
анг намекунанд. Аммо дар То
ч
икистон баракс аст: ба
х
с кардан расм нашудааст, вале
ч
анги нангин сурат гирифт.
Х
оло му
х
им
нест, ки тарро
х
они ин мо
ч
аро ки
х
о буданд ва чи
х
адаф
х
ое доштанд. Му
х
им ин аст, ки
гур

ӯх
е ё гур
ӯхх
ое аз мардуми мо олати дасти бегонагон шуданд ва ба хотири
ч
о
х
у мол даст ба то
ч
иккуш
ӣ
заданд.
Ин корест, ки бо р
ӯх
ияи милл
ӣ
созгор нест.
Ч
анги дохил
ӣ
худ нишони он аст, ки дар кишвар ё
к
авм
х
ои мухталиф ву
ч
уд доранд ва манофеъи он
х
о бо
х
ам созгор нестанд, ё мардуми он
х
ан
ӯ
з ба пояи миллат нарасидаанд.

(2005)

Манофеъи миллӣ дар он аст, ки миллат хукумати солеху солим дошта бошад. Бинобар ин, миллат зимоми хукуматро ба
дасти ашхоси кордону соди
к

ва покдоману шоиста месупорад. Аз кадом ма
х
ал будани аъзои
х
укумат барояш
х
еч му
х
имм нест. Аммо дар То
ч
икистон
х
ангоми та
к
сими мансаб
х
о пеш аз
х
ама ба
к
авму ма
х
ал менигаранд, на ба кордонию шоистагии шахс, яъне манофеъи миллиро
к
урбони манофеъи шахс
й
мекунанд.

Ин хама далолат бар он мекунад, ки агарчи точикон беш аз хазор сол пеш аз ин хамчун хал к
ташаккул ёфта буданд, вале раванди ташаккулёбии миллати то
ч
ик
х
ан
ӯ
з ба поён нарасидааст.

(2005)

Фарди точик дар гуфтори радиёву телевизион, матолиби матбуот ва дар вучуди «кахрам
онони» филм
х
ою намоишнома
х
ои театр
х
о худро намешинохт, андеша
х
ои худ ва олами ботинии худро намедид. Г
ӯ
ё
ӯ
х
е
ч
ву
ч
уд надошт, дарду
г
ам ва зиндагии бефур
ӯг
и он кирои гап намекард...

(майи 1991)

Албатта, хеч чои шак нест, ки **вазъияти мавчудаи забону фарханги миллии мо низ
бояд исло х шавад ва
забони модарии мо дубора э
х
ё ва ма
к
ому мартаба ва эътибору нуфузи худро со
х
иб шуда, во
к
еан ба «пояи миллат» ва давлати он табдил гардад.**
*Гузашта аз он, ин масъала ба
х
у
к
у*

к
и миллат иртибот дорад ва набояд он аз ин ба баъд
х
ам поймол гардад.

(1989)

Тӯдахои васеи мардум ба хадде аз масоили доги зиндагӣ, аз сиёсату давлатдорӣ дур шудаанд, ки акнун бисёр касон ба дарки раванд
х
ои сарнавиштсози
ч
омеа
к
одир нестанд, тавони
х
ама
ч
ониба фикр ва та
х
лил кардани падида
х
ои р
ӯ
згорро аз даст додаанд.

Махдудияти фаъолияти фикрӣ ва зохирбинию хушбоварии соддалавхонаи бисёр касон ба хаддест, ки онх
о гуфтори «болонишинон» ва навишта
х
ои
к
аламкашони матбуотро бидуни шакку шуб
х
а бовар мекунанд, агарчи дур
ӯг
и ма
х
з бошад
х

ам. Зеро он
х
о аз сиёсату сиёсатбози
х
о ва фис
к
у фасоди он бехабаранд. Он
х
о намедонанд, ки дур
ӯг
г
ӯ
ию фиребгар
ӣ
, дур
ӯ
ягию мунофи
кӣ
ва
х
илаю найранг барои сиёсатмадорон, дурусттараш барои
х
укуматдорони
ч
о
х
талабу мансабпараст
х
ам касб асту
х
ам
х
унар.

(майи 1991)

Пӯшида нест, ки чунин соддагию хушбоварии кӯдакона ва бемаърифатии хамагонӣ аз як тараф ва худхо
х
ию
ч
о

х
талабии
х
укуматдорон аз
ч
ониби дигар, барои
ч
омеа о
к
ибат
х
ои муд
х
иш ба бор меоварад. Алоими да
х
шатзои он аллакай намудор шудааст.

Биноан, моро мебояд ки аз хоби гафлат бедор шавем, холати худ ва чомеаи худро ба хуб
й
дарк кунем,
х
а
к
шиносу
х
а
к
талаб бошем, ма
х
дудияту бетафовутиро як с
ӯ
гузорем,
ч
а
х
лу нодониро дур андохта, донишу маърифатро со
х
иб шавем, барои озодию ободии хал
к
у ватан, барои зиндагии бе
х
тари фарзандони худ талош кунем.

Вагарна таърих, наслхои оянда моро нахоханд бахшид...

(майи 1991)

Албатта кудратхои бузург гаразхои сиёсӣ хам доранд, ин комилан равшан аст, вале мухим ин аст, ки мо дар ин миён манофеи худро мешиносем ё не, ва ба он амал мекунем ё не.

(2006)

Иллати асосии пасмондагӣ (махалгароиву курбони манофеъи шахсӣ кардани манофеъи милл
й—Н.А) –
авомили сиёс
ӣ,
пеш аз
х
ама, тохтутоз
х
ои а
к
вомибегона, та
к
симу пора кардани сарзамини мо ва
х
укумати т
ӯ
лонии режим
х
ои истибдод
ӣ
будааст. Ма
х
з
х
амин будааст, ки раванди ташаккулёбии миллати моро хело печида ва
х
атто мутава
кк
иф сохтааст. Бо ин
х

ама, майл ба с
ӯ
и пешрафту такомул дар
ч
омеаи мо, бавижа дар миёни афроди ого
х
у равшандил
х
амеша зинда будааст.

(2005)

Холо дар кишвари мо мархилаи тозае огоз шуда ва имконоти бештар барои густариши раванди ташаккулёбии миллат фаро хам омадааст. Д
ар ин мар
х
ила
х
адафи асос
й
иборат аз расидан ба пояи миллати рушдёфта аст. Ин
х
адаф та
х
кими исти
к
лолияти давлат
й
, рушди забону фар
х
анг милл
й
дар заминаи пешрафти и
к
тисод, илму техника, исло
х
оти системаи ом
ӯ
зишу парвариш ва боло бурдани тахассусу маърифати сиёсии мардум ва
х
алли масоили дигарро дар бар мегирад. Албатта, ин кори соддае нест. Хусусан, дар

ч
ое ки сат
х
и маърифати
х
укуматдорон ва
ч
омеа пойин бошад. Бинобар ин, доштани
х
укумати соле
х
е, ки иборат аз ашхоси покдоману кордон ва бомаърифату соди
к
ба миллат бошад ва битавонад фасоду
к
онуншикани
х
оро решакан ва адлу додро дар
ч
омеа таъмин намояд, фав
к
уллода му
х
имм аст.

(2005)

Расидан ба зинаи миллати рушдёфта ба суди хамагон аст. Ин хамон хадафест, ки метавонад ва бояд
х
амагонро мутта
х
ид созад. Шояд
х
оло дар
ч
омеаи мо ин
х
адаф ба андозаи коф
й
фарогир нашуда бошад, вале афроди равшанфикри кишвари мо ин андешаро доштанду доранд. Ин асл му

х
имм аст.

(2005)

Миллатхои рушдёфта кам кам ба ин натича мерасанд, ки хеч миллате наметавонад хама и масоили худро ба тан
х
о
й
х
ал кунад ва ягона ро
х
и
х
алли мушкилот –
х
амкори
х
ои судманду густарда бо кишвар
х
ои дигар аст. Яъне дарки он бештар мешавад, ки тафри
к
аю душмани
х
о шоистаи инсон
х
о нест ва «бани одам аъзои якдигаранд» ва
х
атто «
х
амдил
й
аз
х
амзабон
й
бе
х
тар аст». Чунин р
ӯх
ия хоси мар

х
алаи болотари рушди миллат
х
о аст. Аммо на
х
амаи миллат
х
о ба ин поя расидаанд.

(2005)